

לב באברים

נבדק אני על שהתבקשתי, 'בעל בית' מן השורה, להציע דעתי בשאלות חמורות אלה, ובמיוחד בביטאון רבני. אולם מתוך תקווה אולי בכל זאת להועיל, שולח אני בזאת מהרהורי לבי.

א. שלוש אכזבות

השאלות העומדות על סדר יומה של הציונות הדתית כעת עולות מתוך המשבר החמור שאותו היא חשה (כמסגרת רוחנית-חברתית), וכדי למצוא לו אולי מזור, יש תחילה לנסות לעמוד על שורשיו.

נראה, כי משבר זה הוא תולדה של שלוש אכזבות עיקריות:

1. אכזבה נוספת מן השמאל הציוני. האכזבה העמוקה, הברורה והבוטה הראשונה (בעשרות השנים האחרונות) נולדה עם הסכם אוסלו. ישנה תחושה כי השותף, יותר נכון המשענת, לשעבר, ביברית ההיסטורית' למימוש החזון הציוני - בגד, חצה את הקווים, ואף הפך לאויב. עם זאת, בלב עדיין קיננה הערכה לערכי היסוד ההומניסטיים של השמאל הזה.

עד... עד להתייחסותו לתוכנית הנוכחית. אבירי זכויות האדם נאלמו דום למראה הכיפה, דת הדמוקרטיה הגורפת הושתתה עד להודעה חדשה, הביטוי הפך חופשי רק לדעות מגוון אחד, ואיש לא חשב לנכון למחות על שימוש פוליטי בצבא העם. הדה-לגיטימציה והדמוניזציה ארוכות השנים הניבו את פרי באושיהן.

2. אכזבה מן הימין, הלאומי בהצהרותיו, שחיבק עד כה את הציונות הדתית. לגבי חלקו התברר, כי אידיאולוגיה היא אמצעי פוליטי, ולא הפוליטיקה מכשיר של האידיאולוגיה. חלק מן השותפים היחדשים' לדרך הפכו עוינים, חלק מן המשענת היחדשה' הפכה לרועץ. הניכור, העוינות, הדורסנות של השותף-משענת האחרון לדרך כואבים אולי יותר, ואין צורך להכביר על כך במילים.

3. ועל כולנה, האכזבה של הציונות הדתית מעצמה. הנה במשך שנות דור קבענו את סדר היום הלאומי - התערותנו בחברה הכללית מיתנה את הסחף באופיה היהודי של המדינה אל מול המגמה להפכה למדינת כל אזרחיה. ההתיישבות בישיע הבטיחה את אחיזתנו בהר ובדרום מישור החוף, ומכאן בארץ כולה. עמידת הישובים מול גל הטרור היתה מופת, חלוץ בראש המחנה - חוט שדרה שאפשר את העמידה הלאומית המופלאה כולה בארבע השנים האחרונות. לכאורה - היתה זו שעתה היפה של הציונות הדתית. אולם לא כך קיבלה אותנו החברה בכללותה. במקום להינשא על כפיים - הפכנו מנוכרים, מנוודים, חסרי זכויות, מושא ללעג, כמעט נסיגה של חמישים שנה באהדה הציבורית.

פרדוקסלית, ההתיישבות בישיע, שנעשתה מתוך אמונה כי היא בשליחות הכלל, הרחיקה אותנו מחלקים גדולים בחברה הישראלית, בעוד תהליכי הפירוק של החברה מיוזמתו של השמאל הרדיקלי נעשו תחת סיסמאות של אוניברסליות (פרדוקס זה מצריך מחשבה ולימוד על חשיבותה של דרך עשייתם של דברים ולא רק על מגמתם).

אכזבה עצמית זאת מתעצמת לאור העובדה, שהנה סוף סוף התגשמה לכאורה משאלת לבו של דור ויותר - בראשו של כל תחום בחברה משובצים חובשי כיפות סרוגות: בקצונה הבכירה, בין המובילים בכלכלה ואף בתקשורת ובמקומות מרכזיים במערכת המשפטית. סוף סוף אין אנו בשולי החברה, הצלחנו להשתלב, זכינו באמנציפציה. אבל במקום להשפיע על תרבותם של הארגונים השונים שבהם השתלבו חובשי הכיפות הסרוגות, הם בדרך כלל נטמעו בהם (ולבושתנו, במקרים מסוימים, מתנהגים הם כאדוקים מן האפיפיור).

קבענו אולי סדר יום לאומי בתחום ההתיישבות ביש"ע, תרמנו לחוסן הלאומי הביטחוני, ואולי אף השהינו את תהליך ההתפרקות של הזהות היהודית הציבורית, אולם נכשלנו בהשפעה על התרבות (או חוסר התרבות) הלאומית, ובמיוחד על רגש האחוה, שהוא הבסיס לכל קיום לאומי (ואף לכל דמוקרטיה).

ב. המשבר הכללי

אולם לא רק הציונות הדתית נמצאת במשבר; המשבר הפרטי שלה אינו אלא חלק ממשבר כללי יותר של החברה הישראלית כולה, הנראית כהולכת ומתפוררת. משבר, שעליו ניתן להיווכח גם מן האפטיה מעוררת הפלצות שבה עברה היתוכנית' בשיח הציבורי.

כיצד להגדיר משבר זה? יש המגדירים אותו כהיעדר מנהיגות מתאימה (בכל שדרות העם), אולם כבר לימדונו חכמינו כי "פרנס לפי הדור". יש המאפיינים אותו כהשתלטותה של תרבות הקניון, אחרים מרימים ידיים בחוסר אונים: פוסט-מודרניזם, מה לעשות? אולם, מדוע שלהבת זו נפלה גם בארזים? למה פשתה בחברה הישראלית?

לענ"ד, נכון לאפיין את המשבר, את רעידת האדמה הפוקדת את החברה הישראלית כולה על ידי שני גורמים עיקריים, ואינני הראשון באפיון זה:

1. היעדר מטרה לאומית משותפת לעם כולו (או לפחות לרובו המכריע). ההתגוננות מטרור איננה מספקת; היא שלילית ביסודה. בישראל נדרשת הצבת אידיאל חיובי מאחד.
2. היעדר תרבות של שיח המאפשרת שכנוע והסכמה בין פלגי/רסיסי העם הזה ובין עצמם.

והשניים הם בבחינת צבת בצבת עשויה.

בהיעדר מטרה לאומית משותפת מנסה כל פלג בעם לקדם את סדר היום הסקטוריאלי שלו, ובהיעדר תרבות של שיח בין הפלגים הדרך היחידה לקדם סדר יום סקטוריאלי היא בכוחנות - אם כלכלית, אם פוליטית, אם על ידי הישענות על זרים לפתרון מחלוקות פנימיות (ובגין מעין אלה כבר איבדנו בעבר את עצמאותנו...). וכאשר זו הדרך ליתקשורת' ולישיח' גורם הדבר ליתר ניכור, ליתר הדגשה של האינטרס הפרטי, וחוזר חלילה. גם אופיה של התקשורת הכתובה והאלקטרונית הוא סימפטום להיעדר יכולת של שיח, סימפטום שהוא גם קטליזטור רב עוצמה להמשך ההתפוררות. "והאמת נעדרת - שנעשית עדרים עדרים והולכת לה" (סנהדרין ז', א)... שני אלה - הסקטוריאליזם והיעדרה של תרבות שיח, הן שאפשרו את משבר אוסלו ואת משבר יתוכנית' ההתנתקות'. כי לו הלכידות החברתית בעם היתה מעט יותר חזקה, לא היה עולה על דעתו של מאן דהוא להעביר את תוכנית אוסלו בקולות של ערבים ושל מקבלי שוחד, לא היה עולה על הדעת לגנוב קולות בוחרים ולבצע תפנית כה חדה במדיניות לאחר בחירות, או להשתמש באמצעים כה ברוטליים כנגד אחים כדי לקדם רעיון, ויהיה המוצלח ביותר. לא היה אף פקיד ממשלה שהיה מסכים לנסח הצעת חוק דוגמת 'פינוי-פיצוי', ולא היו בנמצא קציני צבא ומשטרה שהיו מוכנים לתכנן כליאה המונית של אזרחים-אחים במכלאות.

ואל נקל ראש. לענייך משבר זה של היעדר מטרה משותפת והיעדר יכולת שיח הוא משבר קיומי. על ההשוואה לסוף בית שני כבר נרמז לעיל, וניתן למנות מאמרי חז"ל רבים על תקופה אפלה זו בתולדותנו, מאמרים הנראים מאד אקטואליים.

ג. פֶּלֶב באברים א'

ומן הכלל אל הפרט. נראה, כי המשבר הפנימי בציונות הדתית אינו אלא עוד ביטוי לאותו משבר כללי. לצערנו הרב, אף מתקיים בה "כלב באברים... רב החוליים".

כי גם לציונות הדתית אין היום מטרה משותפת. כי גם הציונות הדתית איבדה את היכולת להידבר ולהגיע להסכמה בנושאים בעלי משמעות. כי הרי כה מפוצלים אנחנו - 'אקדמאים בני דת משה' מחד ו'חרדים עם כיפה סרוגה לראשם' מאידך; 'ילדים טובים' של 'הסדר' מחד ו'נוער גבעות' מאידך; מימודן-אורתודוקסי ועד 'חבקות' ו'ק'. ואם ריבוי עמדות וגישות מבורך בפני עצמו, הרי חוסר ההידברות והבוז ההדדי - ארורים. אין אפילו רצון לנהל שיח על המשותף. כל פלג עסוק בהגדרה עצמית ייחודית יותר ויותר.

וכדלק על מדורה זו באה התחרות בין מוסדות החינוך, שבה מודגש ומואדר המייחד על פני המאחד. חברים מאותו ספסל לימודים בגיל התיכון מוצאים עצמם בשני עברם של מתרסים אידיאולוגיים אמיתיים או מדומים מספר שנים לאחוריו, ללא הכרה של הזולת, ללא כלים לשיח אתו, חסרים את התודעה שהשותף כה עודף על המיוחד, הן בבסיס והן ביעדים. אף המשבר הפוליטי בציונות הדתית הינו רק סימפטום נוסף לאותה התפוררות, והיעדר השיח גם זרז להמשך ההתפוררות. בלי משים, אימצנו באדיקות את סיסמתו של השמאל הא-ציוני שלאחר של"ג: "קץ לציונות, עתה למצוינות".

זו, לענייך, המחלה האמיתית שהביאה לאותן תוצאות שבעטיין מאוכזבים אנו מעצמנו. זו הסיבה כי נסחפנו עם זרם ההתפרקות במקום להוביל את התרבות הלאומית לאחווה ולאחדות מטרה. זו הסיבה כי שעתנו היפה הפכה לשעת משבר. אין מטרה משותפת, ואיש (או ארגון) לנפשו. נעלמה ההבנה, כי גם הציונות הדתית "כגפן משולה" - ללא עליה לא יתקיימו אשכולותיה (ראה צהר ה' עמ' 127 ואילך). ללא שיח מתוך כבוד הדדי בין אנשי התורה ואנשי המעש, ובין אלה ובין עצמם, תהיה אולי 'דת' ותהיה אולי 'ציונות' כזו או אחרת, אולם תחדל 'הציונות הדתית' להתקיים. ממילא במקום להשפיע נתבדל או ניטמע. במקום להוות דוגמא לדרך הנכונה לניהולה של חברה, דבקו בנו חולייה של החברה הכללית ביתר שאת. ואם בחברה הכללית המשבר הקיומי נראה אולי רחוק עדיין, הרי בציונות הדתית הוא עומד בפתח. ואם חלילה יתממש, ספק אם ניתן יהיה לעצור את הפיכתה של מדינת היהודים למדינת כל אזרחיה.

ד. פֶּלֶב באברים ב'

ברם, אם נכיר את חוליינו, הפרטיים והכלליים, אפשר אולי יהיה לרפאם. כי הלב באברים הוא גם "רב הבריות", כהגדרתו של ריה"ל. התרסקותו האידיאולוגית של השמאל, ולאחריו של רוב הימין, השאירה את הציונות הדתית כפרי אחרי נשירת קליפתו. אחריותנו הלאומית ההיסטורית לבית השלישי היא לאמץ את התפקיד של 'לב באברים' בעם פנימה; להפוך ל'מרכז גיבוש', להיות לאותו גבישון קטן הגורם לתמיסה אמורפית להפוך לגביש גדול ונוצץ. אולם לשם כך נדרש שינוי תודעה מהפכני. לא עוד העיסוק ב"במה אני מיוחד ושונה ממנו" - זה שהולך בכיפה קצת אחרת" או "איך אני בדרכי המיוחדת אביא גאולה לעולם", אלא "מה

המשותף לי ולידידיי, ויותר חשוב "מה אנחנו יכולים לעשות יחדיו למען מטרתנו המשותפת שהיא מדינה יהודית". שינוי קשה, כי עד כה התרגלנו לעסוק בבירור האמת הפרטית הצרופה והשלמה שלנו, להתבצר בקבוצות הזדהות קטנות המבטאות את האמת הזו, כמו בכל קבוצה אידיאולוגית, ליתר "התחזקות" בעמדות שמקדם, ובדרך כלל אף מתוך מגמה להועיל לכלל. לא עוד! עתה נדרש למצוא את האמת הרחבה המשותפת, אף אם עמומה היא בתחילה ומחייבת פשרות. לפתח שיח פנימי בתוך הציונות הדתית, שיח מתוך כבוד במטרה לגבש הסכמה על אותה מטרה משותפת (כבוד שלפעמים איננו מבוסס על גדלות בתורה, או על 'יקרוד' של עשייה, אלא על עצם הרצון להיות שותף לדרך). שיח שידגיש את המאחד על חשבון המייחד. לא, חלילה, מתוך מחיקה של הייחוד, אלא מתוך רתימה של מגוון הכוחות השונים, תת-התרבויות השונות, אל עבר מטרה משותפת, שאותה יש גם לנסח במשותף (וכוחות אדירים ומגוונים יש בציונות הדתית). אמת שאיננה "נעדרת", כלשון הבבלי בסנהדרין (צח, ב: "שנעשית עדרים ועדריס והולכת לה"), אלא על פי הגדרת מסכת סנהדרין הארץ-ישראלית (פ"א ה"א): מ'אלף' דרך הימס' ועד 'תו' - מתוך התבוננות מקפת בכל אותיותיה של תורה (וראה דבריו הנפלאים של מרן הרב זצ"ל באורות הקודש א, אות לב).

ציונות דתית בעלת מטרה משותפת, יכולת הידברות פנימית ויכולת קבלת החלטות משותפת תוכל גם להצמיח מנהיגות מתאימה, תוכל להשפיע על החברה כולה על ידי התערות בה; לא כבודדים חסרי דרך שאחת דינם להיטמע, אלא כנציגים של רעיון המובילים מהפכה תרבותית-חברתית איש איש בארגונו הוא, איש איש בכישוריו הוא.

ומי יכול להוביל מהפכה זו? קשה לצפות לכך מנבחרינו בכנסת. לצערנו הרב, קשה גם לצפות לכך מראשי מוסדות החינוך שלנו. זאת מהפכה היכולה כנראה להתחיל רק 'מלמטה', מקהילות באי בתי הכנסיות - בעלי בתים ורבניהם, ואולי... בהנחייתכם, רבני הקהילות של 'צהרי'? במקום שהגדולה היצירתית יוצאת עד כדי התמזגות עצמית של התוכנים הסותרים מצד צמצומי הכלים הסובייקטיביים, שמה מתגלה אור הברכה העליונה. (אורות הקודש שם)

